

Faiq Ələkbərlı

AMEA Fəlsəfə
Institutunun
aparıcı elmi işçisi,
dosent, fəlsəfə üzrə
fəlsəfə doktoru

II Yazı

Əli Təbrizliyə görə, artıq Türk müdrikləri bundan bir nəticə çıxarmalı Türkün milli tarix şüurunu formalaşdırmağa çalışmalıdır. Bunun üçün də, türklərin farslar, ermənilər və başqa millətlər kimi uydurma tarix, mədəniyyət yaratmağa ehtiyacı yoxdur. Sadəcə, türklər milli tarix şüurunu formalaşdırmağa və irançıların, ərmançıların uydurduğu yalançı tarixi dərmadağın etməlidir. Bunun üçün isə ilk növbədə, Türkün qədim zamanlardan günümüzə qədər olan tarixi yenidən və milli şüur çərçivəsində araşdırılmalı, öyrədilməlidir. Burada onun əsas məqsədi mövcud "İran tarixşünaslığı"nın uydurma tarixçilik nəzəriyyələrini dərmadağın etmək, bunun əvəzində türkün əsil tarixini ortaya qoymaq idi. Özü də, Türk tarixi, Türk mədəniyyəti, Türk fəlsəfəsi başqa bir mədəniyyətin ("İran", Çin, Yunan və b.) heç vaxt bir parçası olmayıb, hər daim özünəməxsusluğu və müstəqil inkişafı ilə seçilmişdir.

N.Nəsimli və P.Məmmədli hesab edirlər ki, "Türk kimdir?" sualına cavab verərkən Əli Təbrizlinin özü də bir çox həqiqətlərlə yanaşı, bəzən şişirtmələrə də yol vermişdir. Onlar yazırlar: "“Türk kimdir?” başlıqlı bölümüdə yazar insanlığın yaranma arealının Orta Asiya, Quzey Çin, Altay dağları, Aral gölü sahilləri olduğunu iddia edir. Oddan və çaxmaqdan ilk dəfə məhz buralarda istifadə edildiyi fikrini irəli sürür. Dünya elminin onillər müzakirə və münaqişə etdiyi bu məsələdən sonra indiki türklərin və onların əcdadlarının yaşayış arealı, onların sayı məsələlərinə keçir. Bizim fikrimizcə, müəllif bu məsələlərə hissi yanaşır, bir sıra inanılmaz şişirtmələrə yol verir. Bununla belə, Türk törəyiş əfsanəsinin, əski Türk tarixinin izahı türkologiya elminə dayanır. Bu, İran şərtlərində cürət tələb edən iş olmaqdan başqa, həm də soydaşlarına gərəkli akademik bilgi çatdırmaq baxımından diqqəti çəkir. Əski Türk tarixinin Hunlar, Teoman, Mete, Attila kimi mövzularının incələnməsi, aşağılıq kompleksi keçirən soydaşlarının bilgi əskikliyi qapamaq baxımından çox önəmlidir. Bura-

da diqqəti çəkən xüsusiyyətlərdən birisi də yazarın moğol mövzusunda yan keçməməsidir. Bəllidir ki, rəsmi İran tarixşünaslığında ən çox nifrət təlqin edilən moğollar İrana bədbəxtliklər gətirən əsas amil hesab edilməkdədirlər. Əli Təbrizli türk-tatar və moğolları eyni qövmlər hesab edir və onların qəhrəmanlıqlarla dolu keçmişini, etnoqrafik xüsusiyyətlərini qürurla təsvir edir. Yazarın oxucusuna və soydaşına verdiyi mesaj budur: rəsmi İran tarixşünaslığının iddialarının əksinə, sənəin iftixar edəcəyin bir milli tarixi vardır; bu tarix İranşünaslığın bir hissəsi deyil, ümumi Türk tarixi-

bütün dövrlərdə öz damğasını ortaya qoymuşdur. Hətta, farslar Kir dövründə hakimiyyəti türksoylu maddələrin maddələrin əlindən alsalar da, ancaq çox keçmədən Partiyanın dövründə türklər yenidən bu bölgədə hakimiyyətlərini bərpa ediblər. Əli Təbrizli onu da doğru göstərir ki, buna səbəb Türk soyunun daha güclü və böyük tarixə malik olması idi.

Ə.Təbrizliyə görə, Pəhləvilərin türkün güc və əsl-nəşəsinin göstəricisi olan Qacarların yerinə hakimiyyətə gəlməsi, əslində hakimiyyətin farslar tərəfindən zəbt edilməsi idi: "Onlar hakimiyyətə gəldikdən sonra

sıfı məsələni həll edəcəyik. Bizim üçün milli haqlar məsələsi ölüm-dirim məsələsidir. Bunun həllinə nail olmağın yolu isə sıfı mübarizə şüarını verən farsların siyasi təşkilatlarında (Tudə Partiyasında və b.) iştirak etmək deyil. Çıxış yolu sinif, şəhər və diyardan asılı olmayaraq bütün türklərin birləşməsidir. Hətta, Türk kapitalistləri ilə istismarçı olsa da, bir təhər yola getmək olar, onlar fars kapitalistlərdən daha yaxşıdır və hər nə olsa yenə də millidir".3

Ə.N.Oxtaya görə, Təbrizlinin sayı çox da olmayan tərəfdarları və İranda pərakəndə olan başqa türkçü

rını dilənmək istəyirlər. Buna görə də rejim yarım-müstəmləkəçi təlim və tərbiyəni azərbaycanlıların yaşadığı ərazidə Azərbaycan dilinə çevirə və bir neçə Azərbaycan dillli qəzet və jurnalın nəşrinə icazə versə, onlar arzularına çatmış olarlar".4

Şübhəsiz, Oxtayın Əli Təbrizli və onun tərəfdarları, yəni türkçülərlə bağlı burada ifadə etdiyi fikirləri qəbul etmək mümkün deyil. Çünki Təbrizli və digər türkçülərin əsas məqsədi Pəhləvilər hakimiyyətindən nə isə dilənmək və bununla razılaşdırmaq yerlərində sakit oturmaq ola bilməzdi. Xüsusilə də, Təbrizli kimi türkçülərin əsas

Əli Təbrizlinin Türkçülük və ictimai-siyasi görüşləri

nin bir bölümüdür".1

Bizcə, Təbrizli əsasən heç bir şişirtməyə yol verməmiş, Türk xalqlarının ən qədim məskənlərini və yayılma areallarını əsasən doğru göstərmişdir. Eyni zamanda, o, doğru olaraq da Türk-Tatarlarla moğolların ortaq yaxınlığını görə bilmişdir.

Vaxtilə onun türkçülü-yünü tənqid edən Əlirza Nabdil Oxtaya görə isə, bütün İran türklərinin birləşməsindən yana olan Əli Təbrizlinin sıfı zülmə, ərmançılığa, dini mövhumata qarşı mübarizəsi yalnız bir qrup adam tərəfindən yaxşı qarşılandı. Bu şəirlərin əks-inqilabçı xüsusiyyəti ondadır ki, o türkdilli kütlələri sıfı mübarizədən çəkinməyə, irticaçı və kapitalist yerliləri ilə birləşməyə çağırırdı. Əli Təbrizli pantürkizm mövqeyinə keçərək marksistlər və azərbaycanlılarla mübarizəyə başladı və bütün İran türklərinin birləşdirməsi ideyasını özünün şüarı elan etdi. Onun bu əks-inqilabçı şəirləri yalnız onun təsirində olan bir qrup adam tərəfindən yaxşı qarşılandı. Bu şəirlərin əks-inqilabçı xüsusiyyəti ondadır ki, o türkdilli kütlələri sıfı mübarizədən çəkinməyə, irticaçı və kapitalist yerliləri ilə birləşməyə çağırırdı. Əli Təbrizli pantürkist kimi İran tarixinin Türk soyu ilə Fars soyu arasında

məqsədi Türk varlığını yenidən oyandırmaq və milli dirilişə nail olmaq idi. Təbrizli yazırdı: "Bir millət gərək niyə və nədən özünü unudub qonşu ümidinə yaşasın və ya öz dili ola-ola özgə dilini özünə qablaşdırsın. Bunlardan başqa, bu qədər təcrübə, bu qədər acı-acı sınaqlar, bu qədər tarixlər boyu ədavət ilə yaşamaqlar bu zətiqırığı tanımaq üçün bəs deyilmiş. Bunlar qoyun kimi bizi əldən ələ keçiriblər. Fars şahı bizi təhvil verib fars vəzirinə, fars vəziri qaçıb bizi təhvil verib fars mollasına və fars axundu da ola bilər ki, bizi təhvil versin fars çerikinə və habelə o buna, bu ona. Çünki bunları ayrı Allah yaradıbdır".5

Ümumiyyətlə, millət məsələsi ilə bağlı Təbrizli belə bir qənaətə gəlirdi ki, dünyada hər bir xalqın millət kimi formalaşması onun tarixi və mədəni şüuru ilə bağlıdır. Bu anlamda Türk xalqlarının milliyyətə millətə keçdi özünəməxsus şəkildə baş vermişdir. Əlinin fikrincə, milli dil, ədəbiyyat, folklor, ədəb, milli hisslər, milli vicdan və bunların başında milli kültür hamısı milləti təşkil edir. Bu kimi xüsusiyyətlər də imkan vermir ki, bir millət digər millətin içində tamamilə əriyib yox olsun. Təbrizli Əli yazır: "Türklər ilə farsların din birliyi, rejim birliyi, coğrafi birliyi, iqtisadi birliyi icbarən olursa da, hərgiz milli huviyyət [kimlik] və milli fərhəng birliyi, milli xüsusiyyət, və milli vicdan birliyi olamaz, cunki topraq (coğrafi) və iqtisad və rejim bir ola ola milli psixoloji, milli fərhəng və dil və ruhiyyət bir deyil və ola da bilməz. Çünki hərəsinin özünəməxsus xasiyyət, dəb, ruhiyyət, əxlaq, əsəb və hətta geni vardır. Budur ki, bütün qövmi xüsusiyyəti ayrı-ayrı olan iki millətin toprağı, iqtisadi, rejimi, ictimaiyyəti bir olsa da, ancaq bu iki ayrı-ayrı olan millətləri bir millət edə bilməz və son mərhələdə hər ünsür öz əslinə qayıdar".

Vaxtilə onun türkçülü-yünü tənqid edən Əlirza Nabdil Oxtaya görə isə, bütün İran türklərinin birləşməsindən yana olan Əli Təbrizlinin sıfı zülmə, ərmançılığa, dini mövhumata qarşı mübarizəsi yalnız bir qrup adam tərəfindən yaxşı qarşılanmışdır. Oxtay yazırdı: "Əli Təbrizli tamamilə pantürkizm mövqeyinə keçərək marksistlər və azərbaycanlılarla mübarizəyə başladı və bütün İran türklərinin birləşdirməsi ideyasını özünün şüarı elan etdi. Onun bu əks-inqilabçı şəirləri yalnız onun təsirində olan bir qrup adam tərəfindən yaxşı qarşılandı. Bu şəirlərin əks-inqilabçı xüsusiyyəti ondadır ki, o türkdilli kütlələri sıfı mübarizədən çəkinməyə, irticaçı və kapitalist yerliləri ilə birləşməyə çağırırdı. Əli Təbrizli pantürkist kimi İran tarixinin Türk soyu ilə Fars soyu arasında mübarizədən ibarət olduğuna inanırdı"...

mübarizədən ibarət olduğuna inanırdı". 2

Bizcə, Oxtayın dediklərindən fərqli olaraq doğru yol tutan Təbrizli sübut etməyə çalışırdı ki, türklər ariyanların, o cümlədən farsların gəlişindən bir neçə min il öncə indi İran adlanan ölkədə yaşamış və bu ərazidə

türk-fars arası mübarizəni kəskinləşdirdilər və hərtərəfli olaraq türklərin milli və mədəni mövcudluğuna son qoymağa çalışdılar. Buna görə də biz azərbaycanlı və qeyri-azərbaycanlı bütün türkləri nasionalizm bayrağı altında birləşdirərək, əvvəlcə milli zülmü aradan qaldıraraq, sonra

irqçilər anti-hakimiyyət xüsusiyyətinə malik deyil: "Onlar siyasi və sıfı şüarlardan uzaqdırlar, çünki hazırkı şəraitdə ideyalarının gerçəkləşməsinə zərbə dəyə bilər. Rejimi yumşaltmağa məcbur etmək arzusuyla onlar əxlaq, mədəni təzyiqlər etmək yolu ilə rejimdən milli haqla-